

Svar på frågelista LUF 70 om begravningsskick.

Dödsbudskapet.

Om det var någon som dött i en gård, så fick man bära bud till de närmaste. Då skickade man bud med någon eller red eller körde själv.

De hade inga flaggstänger här förr i världen. Att flagga på halvstång har de börjat med på senare tid.

Tryckta kort är det säkert över 50 år sedan de började använda här.

Till begravningen brukade man bjuda släkt från alla håll och kanter.

Den döde.

Så snart någon hade dött, så brukade man läsa en bön eller en psalmvers. Ögonen slöts av dem som gjorde i ordning liket. Det var bekanta eller husets folk. Ibland lade de pengar på ögonlocken för att de skulle ligga nere, och under hakan lade de ibland en psalmbok för att munnen skulle vara slutet. Det var innan kroppen hade kallnat. Något annat brukade man inte lägga på kroppen. Man flyttade den döde så snart han hade gjorts i ordning och fått rent linne. Då lade man ett lakan på

ett sofflock i ett kallt rum, och så bar man den döde dit. Men man tvättade den döde medan han låg kvar i sängen. Man tvättade fötter och ansikte och händer och lite sådant. Sängen och sängkläderna som den döde hade legat i tog man genast ut och hängde upp till vädring.

Svepning.

Det var ju så, att det fanns inga likkistor att köpa färdiga då, utan det fick man beställa hos snickaren, så därför dröjde det några dagar, innan man fick den döde i ordning. Den som svepte liket var i allmänhet någon av släkten. Det fanns inte någon som klädde lik häromkring, vad jag vet. Om man inte hade något vitt lakan, så köpte man något vitt tyg, sockerduk kallades det, som man veckade och lade på. Det fanns inga likdräkter att köpa. Det kunde nog också hända, att det fanns de som hade lagt undan kläder till sin svepning. Brudgumsskjortan kunde nog hända förr att de använde, men den var bortlagd, när jag gifte mig. Jag hade inte sytt någon, så det är nog länge sedan det förekom.

Att någon lades i kistan helt påklädd vet jag inte om.

Strumpor brukade inte användas.

De jag har sett har varit barhuvade.

När kistan kom den tredje eller fjärde dagen, lade man ner liket. Det klädde man med myrten och blommor, som man lade omkring.

Att flickor skulle ha svepts som brudar känner jag inte till. Inte heller att man gjorde något med liket för att den döde inte skulle gå igen. Jag vet inte mycket om sådant där, det beror nog på att min man inte trodde på någonting sådant. De sa' ju att likvatten skulle vara bra mot en del sjukdomar, men det trodde jag inte på förrän jag själv fick uppleva det. Och det var märkvärdigt, för jag hade inte en tanke på att det kunde hjälpa, förrän det hade hänt. Jag hade nämligen en vårta på pekfingret, som var så besvärlig och blödde och hindrade mig i allting. Så dog min mor och det var jag som tog hand om henne och tvättade henne. Jag vet särskilt att jag doppade ner händerna i handfatet efteråt, när jag skulle göra rent det. Då tänkte jag inte på att det kunde hjälpa mot vårtan, men efter några veckor så var den i alla fall helt plötsligt försvunnen. Sökte bot hos lik, det gjorde de nog alltsomoftast. Om det var något barn, som hade 'skävern' (engelska sjukan), så tog de gärna ett linne från den lilla och la' i likkistan hos den döde. Det skulle hjälpa, om det fick följa med. Liktornar skulle

också gå bort om man tvättade dem i likvatten precis som jag gjorde med min.

Man brukade alltid ta av ringar och smycken från den döda, det har jag då sett. Dem lät de aldrig följa med.

Till likkammare fick man ha ett rum, som var kallt och ostört, så ingen behövde springa där i onödan. När min svärmor dog, det var i september, så var det så hett, så vi visste inte hur vi skulle bära oss åt. Karlarna fick gå till skogen och skaffa grane till källaren, och så satte vi henne där. Så nu är det ju bra på många sätt och vis, det finns ju gravkapell nu. Likkammaren kläddes alltid med vita lakan runt väggarna. Hela rummet var vitklätt, även för fönstren hängde man lakan. Den seden brukte de i många år. Det har gått så småningom att den har försvunnit.

Man hade ett par stolar som postament. De kläddes med lakan, och så ställdes kistan på dem.

Lövsal känner jag till att man haft. Jag var på en begravning i Fjälkinge, och där hade de ställt liket i en lövsal i trädgården. Men det kanske bara var på själva begravningsdagen.

För det mesta skulle man se liket och ta farväl av den

som dött. Man gick bara runt omkring kistan. Det var även andra anhöriga som kom, om de ville ta ett sista farväl. Att det skulle vara någon särskild traktering då känner jag inte till. Det var bara innan man skulle i väg till kyrkogården som man samlades och fick kaffe.

Likvaka.

Det har inte varit brukligt med likvaka här, vad jag vet. Kanske det har förekommit i lite förnämare familjer men inte annars.

Kista.

Det skulle alltid vara svartmålad kista med vita skruvar och lite sådant. Han som tillverkade kistorna hette Liljeborg på den tiden. Han bodde ovanför kyrkan. Han lever minsann ännu. Hans son har riktig likkisteverkstad. Förr så beställde man alltid kistan hos snickaren, men sen har de börjat med likkisteaffärer. Det var i städerna de först satte upp sådana affärer.

Jag känner inte till att man lagt med något i kistan av det som tillhört den döde, det har jag aldrig hört om.

När som man hade druckit kaffe före avfärden till kyrkogården skruvades locket till kistan på, men det var innan man

gav sig i väg, och så sjöng man en psalm. Men locket skulle vara påskruvat då. Det gjorde de som skulle bära kistan eller vilken som. Jag vet inte att det skulle vara något särskilt med att använda järnspik.

Likbår.

De hade en katafalk, som de satte kistan på. Den rådde församlingen eller kyrkan om. Den var i bårhuset. Det var inga särskilda bårslag, utan var och en fick skaffa bärare själv. Men nu finns det bärare här. Det fanns inga bårkläden. När de skulle bära kistan, hade de långa svarta sydda tygremsor, som de lindade runt kistan. Barnkistorna var också svarta. Dem bar de i en duk. Den var mycket lång men inte så bred, och i kanten satt en bred frans eller spets. Den var vit. Innan de skaffade remmarna, fick de ha lakan att bära med. Nu är det visst handtag i själva kistan.

Likvagn.

Det är länge sedan man började köra med likvagn. Vi hade stora lastvagnen. Den kläddes med grane, och så sattes kistan där. Det var en vanlig körvagn. Till att börja med lydde kyrkan under patronus, sen övergick den till församlingen. Jag vet inte, om det var patronus, som skaffade likvagnen, för nu

finns det i alla fall en som hör till kyrkan.

Det var väl bönderna som släppte till hästar till den som ville ha. Det brukade inte vara mer än två, helst lite mörka hästar, men de smyckades inte på något sätt. Sorgtäcke har man inte använt här; det har de i städerna.

Det var inte så länge sen det blev vanligt med likbilar. Det var en som hette Sven Jonsson i Allarp, och när hans kvinna begravdes, så hade de likbil och bara bilar efter, och det minns jag att man särskilt tänkte på. Jag vet inte riktigt när det var, men prosten Bengtsson var kommen hit då. (Omkr. 1925).

Utfärdstal.

När prästen var bjuden, kom han gärna och höll tal. Annars brukade det vara någon äldre man, kanske någon skollärare, som kunde tala lite och läsa något. Sen sjöng man någon psalm efter talet. Det var allt en del skillnad mellan de fattiga och de rika förr. Det kan nog hända, att det var vanligare, att prästen höll tal hos den som hade det bättre ställt än hos vem som helst annars.

Utfärd.

Kistan bars ut vilken väg som det gick att ta den. Det var ju inte alla dörrar som den gick igenom. Kistan skulle bä-

—ras så att fötterna kom ut först. De skulle liksom gå ut ur huset riktigt. Jag har inte själv varit med om att se, att de kastat något efter liket, men längre tillbaka när de var mer vidskepliga så kan det nog ha hänt, när de var rädda att den döde skulle gå igen.

Det var inga särskilda som skulle bära ut kistan ur huset, det var desamma hela tiden.

Begravningsprocession.

Släkten skulle köra närmast kistan. Om det inte var så långt från kyrkan så gick de, först karlarna och sedan fruntimmerna. När man åkte så satt man i öppna vagnar, fjädervagnar. Ibland användes charabang med sidosäten. Där kan man få rum ända upp till 9 personer med kusken. Vi har haft en charabang här. I processionen brukade de gå två och två eller tre och tre, men det blev väl inte alltid precis någon reda med det.

Det har varit allmänt med prestaver både förr och nu. Men vid fattigmans lik hade de kanske inte precis några som prestaverade. Han bara bars till kyrkogården. Prestaverna är långa svarta stakar med en spets liksom ett litet kors. Upp till är de klädda med en svart krusflorsrosett och band, som

fladdrar. De bär prestaverna i ytterhänderna, och så går de ända fram till altaret och står där hela tiden under jordfästningen. Så är det nu när det är brukligt med jordfästning i kyrkan. Förr så gick de ju mest direkt till graven. De prestaverande är vilka de vill be om det. Det kan vara svågrar till den döde eller andra anhöriga eller 'naboar'. Om det är en ung människa som dött, så är de som regel lite yngre. Det förekommer vid alla begravningar nu för tiden, om de vill ha det. Det är inte så att det är skillnad på folk och folk nu längre. Kyrkan äger prestaverna. De finns där de har likvagnen.

Först så gick de som bar prestaverna, före kistan. Sen så kom bärarna efter med kistan. Både kvinnor och barn var med, om barnen var så stora att de kunde gå, så fick de nog följa med. Först gick karlarna, och så kom kvinnorna efter. De gick också med ända fram till graven. Prästen han gick allra främst före prestaverna. Klockaren vet jag inte hur han kom. Han var väl med i folksamlingen. Prästfrun var bara med om hon var särskilt inbjuden. Annars var hon inte med på begravningarna.

Här var det inte så lång väg till kyrkan, så man behövde stanna under vägen.

Ankomst till kyrkan.

Man bar kistan bort till graven, om den inte skulle kastas på inne i kyrkan, och det var inte så vanligt förr. När prästen inte hade varit med hemma och följt med processionen, så brukade han möta vid kyrkogrindarna och följde så med till graven.

Något om framsjungning känner jag inte till. Klockaren sjöng inte förrän prästen hade hållit jordfästningen. Då tog han upp en psalm, och så sjöng alla.

Jag tycker de gör mer av begravningar nu än förr. Nu är det så mycket tal och sång. Förr var det mest att man gick till graven och sjöng en psalm där.

Jag vet inte, att de bar in liket efter självspillingar på något särskilt sätt till kyrkogården. Men man kunde inte ringa för en självspilling, och så skulle han ligga på en särskild plats, i ett hörn av kyrkogården. Det finns ett par där.

Jordfästning.

Jordfästning tyckte jag var vilka dagar som helst, det berodde på hur de blev färdiga. Det dröjde ju i allmänhet en 5-6 dagar innan den döde begrovs. Var det jordfästning på söndagen, så brukade det vara direkt efter högmässan.

Det är rätt länge sen de började med jordfästning inne i kyrkan, men jag kan inte säga precis när. Det var så att det var lite skillnad förr på människor, så när det var begravning för en enklare person så blev det litet mindre talat och läst än för en som hade det bättre ställt. Men så är det inte nu.

Det kan nog hända att det var någon avgift för dem som inte tillhörde församlingen att jordfästas i kyrkan, men inte för församlingens egna.

Kyrkan pryddes inte alls. De satte väl kanske lite enar vid kyrkogrinden. Det brukade man göra vid hemmet också. På var sida om ytterdörren på utsidan satte man en vacker en och likaså vid porten till gården.

Förr höll prästen likpredikan vid graven. Nu är det alltid i kyrkan. Han jordfäste först och höll predikan efter det. Han talade nog vid alla lik.

Nu är det brukligt att anhöriga och vänner talar, både i kyrkan och vid graven. Förr var det mest ute vid graven, för då var det ju inte vanligt med jordfästning i kyrkan.

Vid en begravning för åtminstone 70 år sedan, när jag var liten, så minns jag att jag kastade ner en blomsterbukett i graven.

Det förekom aldrig, att kistan stod inne i kyrkan under högmässan, den bars dit efteråt. Några särskilda platser i kyrkan vet jag inte att de sörjande haft. Jag tror inte alls att de var med vid högmässan. De brukade inte ta till kyrkan förrän när begravningen skulle vara.

Sjärlaringning.

Samma dag som någon dött så var det sjärlaringning. Om hon dog på kvällen, så var det dagen efter, för sjärlaringningen var på morgonen vid $\frac{1}{2}$ 10-10-tiden. Det gjorde ringaren. Han var både ringare och dödgrävare och kyrkvaktmästare.

När det var ett barn som dött, så ringde de med den lilla klockan. För man och kvinna hade de bägge klockorna. De brukade ringa längre om det var en gammal människa som dött.

Det har nog varit lite skillnad på vem de har ringt för. För jag minns det var de som gick omkring och sa' efteråt i-bland, att de inte hade ringt tillräckligt länge.

Det var många som läste en bön, när de hörde klockorna. De gamla gummorna minns jag alltid neg, när de hörde sjärlaringningen. Det gjorde de ju för liket också, när det passerade. Karlarna brukade stanna och ta av sig mössan.

Begravningsringning.

Det ringdes vid alla jordfästningar utom för självspillingar. Det var ingen särskild avgift för det, vad jag vet. Efter jordfästningen så ringer de igen tills de har kommit bort till graven med kistan.

Tacksägelseringning.

Det minns jag inte förekom i samband med begravning.

Återfärden.

Det var inte så noga med processionen vid återfärden. Man lät ju släkten köra först, förstås. Sen körde de andra lite som det föll sig. Att de tog en annan väg hem har jag inte hört talas om, men jag vet att de brukade köra särskilt fort hem. Det skulle de göra, men varför de gjorde det vet jag inte.

Förebud av liktåget.

Det känner jag inte till något om, men det fanns nog de som förstod sig på och trodde på sådant. Särskilt vet jag en, moster Sofi, som kände till sådant. Men hon är gammal nu och är inte klar i huvudet längre. Hon bor på fattighuset i Grödby.

Begravningskalas.

De hade nog alltid begravningskalas i äldre tid, det

förekom mycket mer än nu.

Begravningsgille var nog det vanliga namnet.

Först så kom gästerna till sorgehuset, innan man körde till kyrkan, och sedan så följde de med hem efteråt, och så skulle de ha middag där.

Värd var väl den som rådde om huset.

Det var inte alltid som prästen var med på begravningsgillet.

Tjänarna var inte heller precis med, de hade väl sitt att sköta. Men man brukade ha s.k. eftergille dagen efter, och då var de med, och så bjöd man många som hade varit med på begravningen men som inte kom med på själva begravningsgillet.

Man var alltid hemma i gården, där den döde 'hade' hemma. Det fanns ju inga samlingslokaler på den tiden.

De klädde rummen så som på 'gamledags' vis och hängde upp sina 'kläje' på väggarna. Det var vita linnedukar med invävda blommor på. Det var bara på väggarna de hängdes.

Till middagen brukade det vara soppa och fisk och kött-rätt, det var vanligt, och efteråt hade de så mycket gröt. Gästerna hade stora grödafat med sig, och allt skulle smakas och

ätas. Det var risgröt, och så hade en del ostkakor. Men det var längre tillbaka egentligen som de hade riktig förning med sig. Då kom de med gröt och stek och sådana mängder med mat, så de kunde hålla begravning i många dar. I min tid har de mest kommit med tårtor och kakor. Det hade de med både till begravning och bröllop och barndop. Jag hade med mig ett stort fat pastej till buljong en gång, och de blev så glada, för det hade de inte bakat några själva. Det var i Norregården. När vi hade barndop här för inte så värst många år sedan (20-30 ?), så fick vi så många tårtor så de täckte ett helt stort bord. Och sen när gästerna skulle hem, så skulle alla ha med sig en bit av det de själva hade tagit med, och det var ett sådant besvär med det där och det tog sådan tid, innan alla hade fått sitt och kommit i väg. Och alla skjutskarlar, som hade kört med gästerna, skulle ha mat i köket, så då var det att ha särskild matlagerska för skjutsågarna.

På farmors (svärmoderns) begravning hade jag särskild matlagerska. Farmor kom från Nyme. Hon berättade att man tidigare hade tagit med sig förningen i någon slags soppskålar.

En gång gjorde jag sockerspån till förning. Dem äter man till efterrätt.

När man kom hem från kyrkan, så bjöds det begravningskonfekt och vin. Begravningskonfekt tycker jag alltid de har haft. De var klädda med papper i svart och vitt och så brukade det sitta en bild ur bibeln på framsidan. Det var sockerkarameller, som man beställde på konditoriet i Sölvesborg. Det skulle vara för en 4-5 kronor. (Okänd tidpunkt). Begravningskonfekt och vin hade vi alltid. Sen så skulle de ha middag.

De hade väl lagt bort lite av kristendomen redan då på den tid som jag minns, och det satte nog sin prägel på begravningsgillena. Det var inte alltid så noga med att det skulle vara högtidligt. Var det en äldre människa, så tänkte man nog inte så mycket på att vara allvarlig. Det blev sent, många gånger kom man inte hem förrän 11-12 på kvällen.

Man satt inte till bords vid dukade bord, utan man tog sig mat från ett stort bord, och så gick man och satte sig någonstans och åt.

Numera är det inte så vanligt med begravningskalas i stor skala. Det är mest brukligt med bara kaffe, och det tar de på Iföverkens hotell, så de har sällan något hemma. De som har råd har middag på hotellet. Men inte blir det detsamma som

att vara hemma, inte.

Att det förekommit kortspel och dans vid någon begravning har jag aldrig hört talas om.

Kyrkotjänarnas avlöning m.m.

I äldre tider kanske de betalade för begravningen, men nu gör de det visst inte. Jo, jag minns att vi betalade dödgrovaren 5 kronor, när far skulle begravas. Det var 1942.

Jag känner inte till att man brukade samla upp pengar till dem som lagat maten, det var värdfolket som fick betala dem. Inte heller vet jag om att man gav något till kyrkan i det sammanhanget, men det kan väl ha förekommit att man gav bort lite mat till dem som behövde, om det var så att det blev något över efter begravningen.

Kyrkogård.

Kyrkogården är inhägnad med en mur. Förr växte det en häck runt omkring, men den frös ner de där vintrarna det var så förskräckligt kallt.

På kyrkogården planterades syrener och utländsk grane och lite finare träd. Men mest var det vita och blåa syrener.

Gravplatser.

Det fanns de som köpte egna gravplatser. Annars fick

de läggas i rad om vartannat. Nu för tiden brukar de gräva om efter 50 år visst, det är sådana gravar som inte har hållits i ordning och som det har vuxit gräs över. Att köpa gravplatser har de väl börjat med för många år sen. När jag kom hit (1883), så fanns det i alla fall privata gravplatser, det minns jag.

Självspillingarna låg på en särskild del av kyrkogården.

Dödfödda barn och foster passade de på och satte ner när det var någon begravning någonstans. Fast det blev ju aldrig ringt eller så, huvudsaken var att de kom i vigd jord.

De finaste platserna var väl de som var närmast kyrkan, antar jag. Där lades ju kyrkoherdarna.

Grav.

Graven grävdes, medan den döde stod lik hemma. Det gjorde ringaren. 3 alnar djup skulle graven vara, har jag hört de sade. Om de fann några ben, så lade de ner dem i jorden igen vid sidan om graven. Det gör de nu. Man klädde graven med granris med detsamma, men det har inte varit brukligt nu i många år.

Graven skyfflades igen genast, medan gästerna stod bredvid. Det var begravningsgäster och de som buro, som gjorde. Det fanns skyfflar tillreds för det, det hade kyrkan. Sen så var det särskilda 'påbröjsor' (påbrederskor), som smyckade graven

med ene eller grane, som låg hackat i en näsduk eller ett skynke. Det var alltid ett par kvinnor som gjorde. Jag har själv gjort det tillsammans med en tös. Det gjorde vilka som helst.

Det kunde hända att graven var för trång, men det hände inte ofta. Det har i alla fall hänt, det har jag hört. Då fick kistan stå liksom lite på ända.

Jag tror att det alltid var sed att man grävde gravarna så att de låg i öst-västlig riktning.

Gravvårdar.

Det finns många olika sorters gravvårdar här på kyrkogården, både stora och små. Nu så ska de helst inte vara så stora. Förr så användes mycket höga gravvårdar på en sockel. Gravvårdarna med bilder på är väl de äldsta.

Nu använder man inte träkors, men det var vanligt förr. De gjordes av någon snickare och var vanligen vitmålade.

Något gravkors med tak har jag aldrig sett.

Några år efter det farmor och farfar (svärföräldrarna) var döda - de dog 1887 - så sattes det upp en gravsten av granit på deras grav. Det är den äldsta gravstenen av granit därnere.

I Sölvesborg har de gravvårdar med porträtt av den döde.

Det brukar bara stå namn och årtal på gravstenen. Kan-
ske någon gång det händer att de sätter ut något bibelspråk
eller så, men inte på denna kyrkogården just.

Gravsmäckning.

Gravkullar är vanligt ännu. Ibland planterar man mur-
gröna eller vintergröna, men för det mesta är det bara en slät
kulle. Lite blommor brukade man ju också plocka och sätta på
graven. Nu är det mest rosor som planteras på gravarna. Blom-
morna på en grav fick man aldrig plocka.

På gravsmäckningsdagen och till högtiderna ska man se
om sina gravar, kratta och räfsa och göra snyggt.

Pärlkransar har använts mycket här. De fanns då här för
åtminstone 67 år sen, men nu är de borta. Dem kunde man köpa i
affären eller i Sölvesborg. De var svarta och vita och uppträd-
da på ståltråd.

Här har det inte förekommit att man tänt ljus på gravar-
na och inte heller har jag sett någon julgran på kyrkogården.

Eldbegängelse.

Eldbegängelse har de börjat med först på senare år. Förr
hade de nog en annan inställning till det än nu. I Kristianstad
finns det krematorium.

Folktro om kyrkogården.

Den förste som låg på en ny kyrkogård skulle vakta kyrkogården. Han kallades kyrkogrimen.

Andra begravningsplatser.

När det härjade en smittkoppspestidemi för många år sen, så anlade de en pestkyrkogård. Jag tror att det var tre eller fem som begrovs där. Den som väckt förslaget blev den förste som begrovs på pestkyrkogården. Det var en som hette Rasmusson från Råby. Den ligger ett bra stycke ovanför kyrkan på lyckorna.

Bårhus.

Det finns bårhus och spruthus, det är i samma hus. Det har varit lika länge som likvagnen, så länge jag minns.

Majning.

Man prydde lite hemma kring gården, och så brukade man strö lite grönt från gården bort till vägen. Många lade en krans med ett kors med blommor inuti. Det var i så fall på stigen vid sidan av vägen.

Förr så ströddes hackat enris eller granris utanför alla hus, men det gör de inte så mycket nu mer. Ibland la' de så fina mönster, det var mycket besvär med det. Det var ett gammalt

bruk för att hedra den dödes minne.

Kransar och minnestavlor.

De här kransarna med färska blommor är det rätt länge sen de började med. På 90-talet fanns de nog. Jag minns särskilt en begravning där det fanns blomsterkransar, men det var nog in på 1900-talet.

Sorgdräkt.

Man bar sorgdräkt ett helt år efter någon nära anhörig.

Kvinnor hade inget förkläde till högtidsdräkt. I vardagslag hade de förkläden, som under sorgtiden brukade vara svarta med vita prickar. De skulle gärna vara lite mörka de med.

Förr hade kvinnorna mycket krusflorsschaletter. Det var krusflor, som var fäst på en vanlig svart schalet. Så länge sen är det inte som krusflor förekom på klänningen.

Männen brukade ha sorgband på hatten och om armen.

För barnen var det så att pojkarna hade en krusflorsremsa runt mössan och flickorna lite mörka förkläden.

Borgerlig begravning.

När socialistpartiet började framträda, så var det en del som inte ville ha något att göra med kyrkan, så då hände det att de fick s.k. borgerlig begravning. Det var en här från Norreskog, Håkan Håkansson, som var snickare vid bruket, som begrovs på det sättet. Vid graven hade de bara röda fanan. Det var omkring 1914-15.

Utländska medborgares begravning.

Vid bruket fanns det en mängd polacker som var katoliker, och om någon av dem hade dött så brukade det komma en katolsk präst ifrån Malmö och jordfästa.

Begravningskassor och entreprenörer.

Begravningskassa tror jag inte förekommer bland lantbrukarna.

Begravningsentreprenör finns det här i Ivetofta. Han heter Liljenberg och har stor snickeriverkstad inte så långt från kyrkan. Han sköter om allt, annonsering, likbilar och allting. Han och hans bror är kompanjoner.

Begravningsentreprenörerna har ändrat på begravningsse-
derna på så sätt att det är de som ordnar med bärare och lik-
bil och kista och även tar hand om svepningen av liken."

Svar i anslutning till frågelista LUF nr 59 "När den nya tiden kom till bygden".

"1833 infördes laga skifte här i Ivetofta. Jag talade med min son Knut i jåns, och han sa' det.

Här i Ivetofta hade de byalag och byahorn. Ålderman bytte de för vart år. Och så hade de skrin med byns handlingar, och det gick från gård till gård med den som var ålderman. Men inte vet jag vart det där har tagit vägen nu. Här är ju byalag fortfarande. När året var slut, skulle åldermannen ha gille. Men när det blev fabrik här i Bromölla, så tog det slut med de där gillena, för då kom alla som hade en liten jordbit, och det blev så rysligt mycket människor, så det gick inte att fortsätta. Inte gjorde de heller något för byn alla dessa människor, så då tyckte de här att det inte var någon anledning att fortsätta. Men förr hade de ju trevligt, gubbarna. Det var på hösten som de hade gille, det tror jag. Sen på slutet så började de bjuda fruntimmer med, det var olika seder i olika byar; alla hade inte på samma sätt. Ålderman brukade bara sitta ett år i taget, sen kunde han slippa, och så gick det till en annan. Han skulle se efter vägarna, så de var i ordning och ta sig an

byns angelägenheter över huvudtaget. De hade ett skrin med sina papper, som de skulle gå efter, men jag läste aldrig dem. De hade en bok med skinnpärmor med en faslig hop papper och handlingar. De hade också kartor över byn, tre stycken. Sen när bruket kom så var det en skollärare som skulle hjälpa bolagsherrarna, och då kom han och fick se dem och sen så försvann de bara. 'Far' hade hand om dem då och han var väl lite slö och brydde sig inte om vart de tog vägen. Jag antar att de finns på brukskontoret nu. Till byalaget hörde också ett stort kopparkorn, som de tutade i när de skulle samlas. Det var visst bara två gånger om året, på våren och på hösten.

I Ynde har de kvar mer av de gamla sederna. Där håller de åldermansgille ännu.

Majgillet gick på kringgång. Det har de hållit på med längre i Edenryd och Råby än här. Här slutade allt sådant där, när fabriken började breda ut sig.

Tjänarna skulle ha 10 ägg vardera på påskedagsmorgon. Ibland så kokte jag 70 ägg. De lades upp alla 10 på tallrikarna och sattes in på bordet. På den tiden så var det ju inte frågan om att det skulle serveras några ägg annars. Nu har man ju ägg var morgon, åtminstone har vi det här.

Vi hade två drängar, en ryktare och två jungfrur på den tiden när vi hade folk i gården.

24 oktober var flyttningstid för tjänstefolket, och så började de den 1 november, så de hade en fri vecka. Jag har haft många i min tjänst. En hade jag som var i 10 år och en i 5. I början av min tid som husmor hade en jungfru inte mer än 40-50 kronor om året och så skulle de ha lite ull. Om de önska de så hade de också rättighet att begära att man skulle väva ett dynevar till dem, men det drogs av på lönen. På den tiden så räckte pengarna längre. En klänning kunde de få sydd för 3 kronor. Och så var de så rädda om sina kläder och tygerna var så starka och tålde vid att slitas på om vintern. De hade värkensklänningar, det var bomullsgarn till varp och regarn eller ylle för resten. Strumporna var hemmastickade, och det höll ju länge.

I mina yngre dar så användes mycket fårskinnspälsar. Jag ville själv inte ha någon päls, för jag tyckte det var så styvt och tungt, men mina svärföräldrar var så envisa med att jag skulle ha en så jag inte skulle frysa, så jag fick en till sist. Det var väl skräddar August som sydde den kan jag tänka. Det var en som bodde här i byn. Pälsarna syddes av skinn som

var beredda och färgade svarta. En del tyckte bra om sina pälsar, men jag ville helst vara utan. Jag tyckte mest om att gå i sticktröja, även om det var vinter och kallt. Kappa använde man aldrig i vardagslag. Då tog man en schal och band om sig i stället, inte hade man kappa inte. Men man hade tjockt på sig under. Det var tjocka underkjolar på den tiden. De gjordes ungefär som sticktäcken, som man stoppade med bomull, "stobb", och det hade alla människor. Sen hade man en tunn underkjol också. Man hade nog i allmänhet ett par stycken underkjolar. Min mor har berättat att hon fick byxor när hon gick i skolan, men dem fick hon lida så mycket för, för de andra töserna hade inte några och skulle jämt se på byxorna och reta henne för dem.

När man skulle konfirmeras, hade man handskar och dem använde man bara när man skulle vara riktigt fin. Annars hade man påsavantar.

När jag kom hit till byn, var det en skomakare Pettersson här. Han gjorde vanliga träskor. Här har varit en toffelmakare också. Det finns det ju ännu förresten. Både skomakaren och skräddaren gick omkring och sydde i gårdarna. Man fick tinga på dem i förväg, och så bestämde de någon tid och kom

och satt här och sydde. Vi hade sadelmakare också som sydde selar till hästarna, men de kom från andra byar. När man hade vävt värken till karlarna, så kom skräddarna och sydde kostymer. En bodde vid Grödbby. Vi hade tre på en gång, och de kunde sitta här i veckovis och sy. Ibland cyklade de, men ibland bodde de här med. De höll till i storstugan och där satt de och sydde för hand. De fick maten, där de arbetade. Träskomakaren kom också. Det var mer brukligt med träskor än tofflor förr. Då var hela skorna av trä till att börja med, men så när det skulle vara riktigt fint så kunde man få en läderputa upptill på foten för att det inte skulle trycka. Men sen så kom trätofflorna, och då fick träskorna 'stryka på foten'. Det fanns träskomakare här i byn. Barnen fick också ha tjocka kläder, men hela somrarna rände de barfota. Pojkarnas byxor gick nerom knäna förr.

Måndagen efter fastlagssöndagen kallades för 'bullamåndag'. Då skulle man äta stora vita bullar med mjölk. Det skulle vara mandel i mjölken, den 'mol' man eller hackade. Sen kom 'stenkagetisdag', då man skulle äta stenkager, det var runda plättar bakade på plättjärn. Jag minns vi bakade hela dagen för att det skulle räcka till. Jag vispade stora stenkrukor fulla med smet.

Här har det inte varit vanligt, att man ätit våfflor på Vårfrudagen.

Det var ett talesätt att tredje torsdagen i Tor så skulle man lägga sig i dagsljus.

Jag kommer lite i håg hur det var innan det fanns ordentliga lampor. Jag var på ett ställe, där de hade en lampedalla. Det var en platta med tran och lång veke, som hängde i en stång från taket och lyste upp så att de åtminstone kunde se att spinna och sticka vid. Men det blev ju en väldig rök av det där, och jag minns att i det huset där jag var, så var taket så kolande svart men på samma gång så blankt så det blev spegelbilder i taket. - Det fanns ju också lyktor med talgljus, och sen så kom det fotogenlyktor och lampor. Förr så hade vi talgljus."

"Jag kan inte säga, att det var så värst många som emigrerade här under min tid. Det värsta var nog när jag var en 9-10 år. Då var det många som reste till Amerika. 1910 reste två av mina barn. Far har ju tre stycken bröder som reste.

När jag kom hit till byn, så var jag 15-16 år. Då var det handelsbod här. Den första var hos Axel Jönssons. Han var smålänning och hade minsann gått med påsen som knalle en gång. Trappan var ute vid själva vägen. Det var lång väg att gå dit från Ivetofta, och man hade ju inte cykel på den tiden, men man tänkte aldrig på något annat. Till Sölvesborg åkte vi med skjuts eller med tåg.

Det var rödfärgade hus här i Ivetofta när jag kom hit, jag minns inte hur det var brukligt förr.

De har breddat vägen häruppe, så den är dubbelt så bred nu, det är nog bara en 10 år sen det gjordes.

Man hade bibliotek i skolan, så man kunde låna en del. Jag var så glad att läsa. Far köpte en hel del. Det står en korg med böcker efter honom på loftet. Vi hade tidning här, "Skånska posten" eller vad den hette för något. Förr körde far för det mesta och hämtade posten själv. Sen blev det överenskommet med en kvinna att hon skulle göra det, och då gick

hon från hus till hus med tidningarna och breven. Så hade vi det ordnat länge, men sen var det ingen som ville gå, och då fick vi det ordnat så att det var en från handelsboden som hämtade posten och så kunde vi gå dit. Men sen kom ju lådorna. 'Postakvinnan' vi hade fick ju ha betalt för att hon gick.

Telefon har vi haft sen första början, så vi har nr 2. Det var sen kyrkoherde Jacobsson var kommen hit, det vet jag då. Det var omkring 1900 som vi fick telefon.

På den tiden fanns inte söndagsskola, men det har de nu.

Jag är konfirmerad i Sölvesborg. På den tiden var det minsann rätt så lång tid för att konfirmeras.

Husförhören hölls nere i kommunalhuset mittemot kyrkan. Kyrkoherde Johansson var sjuklig så han hade så många pastorer. Det var inte tvunget att alla gick till husförhör, det gick väl ett par stycken från familjen. Några husförhörskalas har det inte varit under min tid."

"Man hade nog att göra hela julafton så att det skulle bli färdigt. Det skulle vara rent och snyggt och rena gardiner uppsatta. Vi har alltid haft lutfisk och gröt, som vi åt vid 6-7-tiden på kvällen. Och sen hade vi nötter och äpplen och så höll vi på med en massa lekar med nötterna. Nu är det inte många som har sådana där julakonster för sig längre. Då var det alla möjliga lekar, som man kom i gång med på julen. Alla i huset var tillsammans då. När farfar (svärfadern) levde, satte han sig vid bordsändan och så tog han psalmboken och sjöng ett par psalmer. "Ifrån min födslotimma Du" minns jag han sjöng. Och likadant när vi hade ätit så sjöng han ett par verser, så det var liksom lite högtidligt. Tjänstefolket åt alltid vid samma bord.

Det var inte vanligt med julklappar på den tiden. Tjänarna fick sina julakakor men inte något annat. När jag var hemma i mitt barndomshem, köpte mor lite julklappar till oss; de kom infarande genom dörren, och vi 'glyttar' blev ju så glada för det där. Men här var det inte så. Julgran har vi haft här."

"När jag var 16 år, så kom jag från Ynde nära Sölvesborg till prästgården i Ivetofta. Där var jag städerska i tre år tills jag gifte mig. Det var 1883, och sedan dess har jag bott i den här gården. Jag har haft stor familj, 10 barn, och mycket att göra jämt.

Bröllopet stod här i gården. Den kallas sedan gammalt för Nämndemansgården. Min svärfar var nämndeman, och hans far var både nämndeman och häradsdomare, men min gubbe ville inte bli det, han var det aldrig. Däremot har jag en son i Ryedal, som är både nämndeman och häradsdomare. Nämndemännen skulle sitta med när det var ting.

Till bröllopet skulle ju släkten bjudas, och så skulle det vara kaffe och bröd och anrättningar av olika slag. Det var på mårtensafton, så vi hade gås, minns jag. Annars hade man inte gås alltid på mårtensafton, det var inte så vanligt på den tiden. Jag var klädd i svart klänning och myrtenkrona och vit slöja. De hade inte börjat med de ljuse klänningarna än då. Slöjan rynkades och fästes i kronan. Efteråt blev det dans, och senare på kvällen skulle de dansa kronan av mig, alla fruntimmerna. De tog fatt i mig och dansade så jag trodde de skulle riva håret av mig. Sen så fick jag gå in i ett 'värelse'

vid sidan om, och där satte fruarna på mig en grå silkeschal om huvudet, och sen så var jag upptagen bland fruarna. - Det var nog de som hade svensexå, men det hade inte min man, och det var ingen särskild fest för mig heller före bröllopet. Förr så fick man mer presenter på själva bröllopsdagen än till lysningen. Det var skedar och glas, porslins- och kaffeservis och allt möjligt. De som var lite mer välbärgade hade silver-servis med kanna och gräddskål med sig till brudparet. Och så hade de tårter och kakor och allt möjligt med till bröllopsgården. Det var inte så vanligt med bröllop i kyrkan då. Prästen var hemma och vigde oss här. Inte heller med barndop var det vanligt, att man gick till kyrkan. Men nu är det mest i kyrkan allting.

Till barndop så utsåg man gudmor och gudfar, och så hämtade man prästen, och ville man ha fler så bjöd man tillhopa några, så det blev lite fest över det hela.

Vi hade många rum att vara i, men det såg inte likadant ut här då. I stora stugan var det inga tapeter utan bara 'bålevägg' av trä. Tapeterna är 53 år gamla. Förr fick man skura både väggar och golv och tak till jul. Och så var det andra möbler och fotogenlampor överallt. När det var fest, så hängde

ACC. N:R M.11264 :35

man upp vita bonader på väggarna. De hade invävda blommor,
röda och blå. Dem hängde man på väggen, inte i taket."

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

"Ägga-gille vet jag inte att vi hade här.

Första maj var liksom en fridag. Då skulle man äta 'äggakager' och dricka 'gögar'. Det var konjak eller brännvin, vilket som.

Här var det sed, att när de bakade bröd till jul, så skulle de spara en kaka bröd, och sen när det började våra så skulle hästarna ha av den den första dan, när de skulle ut och plöja. Det skulle vara bra med den. Det skulle bli bra för hästarna och jordbruket och alltsammans, menade man. Jag vet inte att de kallade den för något särskilt. Det var en grov brödkaka. Från början var det en mjuk limpa.

Alla tjänarna skulle ha tre kakor bröd till julen, en grov och en fin och en vetekaka. Förr så hade husmännen det så fattigt, så 'glyttarna' fick springa omkring i gårdarna och tigga. Så till jul bakte vi siktekakor, en 14-15 stycken för att ge dem, när de kom. Hade man något mer så gav man, t.ex. en bit fläsk eller något. Men det var ju inte så mycket då någonstans.

Själva så bakade vi pepparkakor till julen och ett par sorters syltbröd, som man tog ut med glas, la' sylt i och vek över. Sådana brukade jag baka. Man kunde inte baka så mycket

fina kakor som de kan nu för tiden.

På hösten, när vi hade plockat upp potatisen, då var det hösttagille. Och då kom det så mycket människor och det skulle vara så mycket mat. Alla skulle bjudas. Jag förstår rakt inte, hur man kunde orka med det. Det var inte förrän i oktober, ibland inte förrän i november. Det var härnere i gården. Gubbarna dansade och slog klackarna i.

Och så mycket mat det skulle vara! Ost och smör och kakor och uppskuret och stuvmat. Det var inte omeletter utan stuvningar mera då. Och så var det stek och potatis och för det mesta två sorters gröt, vit gröt och saftgröt. Vi bryggde ju alltid själva, så vi hade hembryggt öl till. Det var ett bestyr med det.

Första tiden här så tröskade de med plejlar, innan 'ångtorsk' hade kommit. De kallade dem för plejlar eller 'släol'. Vi hade 22 karlar vid tröskningen. Min man arrenderade prästgårdsjordbruket några år, och då hade vi både det och detta här, och då hade vi så mycket att göra, så jag trodde att vi skulle mista förståndet. Alla de där skulle man ju ha i maten, så då fick vi slakta extra till det.

En gång hade vi 32 'päreblockare' i gång, och alla skulle

ACC. N:R M. 11264 :38

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ha mat. Då satt de här i köket och i rummen innanför. Jag hade dukat fyra bord. Några kanske hade något dagsverke kvar, men de flesta skulle ha betalt. Det var väl 1.- krona om dan eller vad det var. Nere i prästgården fick de 1.50, men då fick de ingen mat."

"Brygga öl det fick man göra så ofta, så ofta. Det var ett bestyr för fruntimmerna. Vi skulle ha dricka året om. Vi hade två särskilda kar och en balja till det, och det fick inte användas till något annat. Och så skulle man ha 'mald'. Det fick man av korn, som man hällde vatten över och sedan lät ligga och gro. När det var grott, så skulle det upp till 'malttörren' i bränneriet. Det har legat ett bränneri här nere i gården förut. Malttorkan är byggd liksom en bakugn. Upptill är den slät, och där bredds kornet ut. Så eldar man under, och då sprids värmen upp till kornet, så det torkar. 'Bastukäringen' skulle passa det och röra om i det. Hon fick vara där en hel natt och elda så det blev torrt. Och sen så kom de hem med malten, som man sen hade när man skulle till att brygga. Då skulle man ha vissa kilo malt i baljan till en viss mängd vatten. Det kallades för att 'mänga malten'. Det stod sen över en natt, och på morgonen skulle man börja på att brygga. Då skulle man ta lite rödbetor och några tvättade potatisar och lägga i bryggrytan. När det var halvkokt, så slogs malten på och rördes om, och så stod det där och drog. Sen skulle rösten läggas. Till det hade man ett särskilt röstekar av trä. På botten la man bryggpinnar på kors och tvärs och ovanpå det halmviskor,

och så la' man lite annan halm runt om vid kanten, och så skulle malten ösas på det där. Sen skulle man koka vatten och slå på det. I det vattnet skulle man ha humle. När det kokade så öste man det i röstekaret. I röstekaret satt en plugg. Där satte man en balja under, och så drog man ur pluggen, och då började det rinna så sakta. Det var drickan, som började bli färdig. Man kokade vatten och slog på röstekaret, så länge man tyckte att man kunde dra ur det. Sen öste man upp drickan i ett annat kar, och i det ställde man en lång rund bleckform med kallt vatten. Det gjorde att drickan svalnade fortare, och det var viktigt för att det skulle bli fint. Man böt vattnet i bleckformen, så snart det hade blivit ljummet. När drickan hade svalnat skulle man sätta till jäst och så sattes det i källaren med baklakan över. Så var det ju tur om det ville jäsa till på morgonen, för hade det inte jäst, så var det ingen smak på det. Hade det jäst, så skummade man av jästen och använde till att baka av nästa gång. Till drickan använde man lite pressjäst, som man köpte. Innan drickan hade jäst så kallades den vört. Det som var kvar i röstekaret, när man hade sugit all musten ur det, gavs åt korna. Det var ingen smak eller kraft i det då. Drickan hälldes upp i stora fjärdingar, och

ACC. N:R M. 11264 :41

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

så fick man gå och tappa och hämta dricka i källaren, när man behövde. På sommaren var det så svårt med drickan, för den surnade och då ville ingen ha den. Men då la' man grova brödskal-
kar och blötte upp dem i drickan, och då fick de dem som mellanmål, när de höll på med arbetet ute. Det var i stället för te och kaffe, som man har nu.

Det gick nog inte mer än två veckor emellan då gånger man bryggde dricka. Om man var rask, kunde man vara klar till middag med det."

"Här bakade vi ungefär var tredje vecka. Då hade man inte så mycket fint bröd utan mest grovt rågbröd. Det gick 33 grova bröd i min bakugn, men så var vi också många till att äta det. Mina sonhustrur bakar fortfarande i den, men det är annat bröd nu, vi hade ju nästan bara grovt. Skorpor bakade jag ofta. Då hade jag en sats på 10 liter mjölk. Jag hade två pigor, så de fick hjälpa till med baket.

Det var också mycket arbete med att slakta. Ibland kunde vi slakta en 5-6 lamm på hösten och salta ner i en köttunna. Grisar och kalvar slaktade vi också.

Det fanns en bastu en bit här nere i vången. Den hörde till gården, och de hade tidigare använt den när de odlade lin här. Det gjorde de inte när jag kom hit, men när jag var hemma så var jag med om att 'bära lock'. Att torka linet påminner om när de torkar malt. En bastugumma passar och eldar i bastun, så linet torkar ovanpå ugnen. Allteftersom det blir torrt, så springer 'glyttarna' och lämnar det till karlarna och fruntimmerna, som tar hand om det och bryter sönder det. De gick från gård till gård och hjälpte varandra, för alla hade lin. Karlarnas redskap hette 'krasare', det var tungt att hantera. Fruntimmerna hade en mindre sak, 'asersan'. När de hade fått fram

ACC. N:R M. 11264 :43

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
—

fibern ur det hårda höljet, så vred de ihop linet och stoppade
det i säckar och körde hem med det dit det hörde. Nästa dag
satt en hoper gummor i en port och skättade. Vi har skätteträn
kvar här på gården. Skättestol har vi också haft."